

Statuimus et ordinamus, quod...: sustavi moći i mali ljudi na jadranskom prostoru, 1. istarski povijesni biennale, sv. 1, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa, gl. ur. Robert Matijašić, Državni arhiv u Pazinu – Filozofski fakultet u Puli – Pučko otvoreno učilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, Poreč 2005., 280 str.

Prvi svezak znanstvenih radova prezentiranih u obliku referata od 22. do 24. svibnja 2003. u Poreču na međunarodnomu znanstvenom skupu gornjeg naslova, djelo je suradnje udruženih istarskih kulturnih, znanstvenih i visokoškolskih institucija i pokazatelj je vrsnoće znanstvenog rada na regionalnoj razini. Urednički su posao oko prikupljanja, pripreme i objavljivanja članaka tog sveska, uz glavnoga i odgovornog urednika Roberta Matijašića, besprijeckorno uradile asistentica Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Puli Marija Mogerović Crljenko, ravnateljica Državnog arhiva u Pazinu Tajana Ujčić i ravnateljica Zavičajnog muzeja Poreštine Elena Uljančić-Vekić. U Zborniku je 1. istarskoga povijesnog biennala otisnuto osamnaest priloga od kojih je devet objavljeno na hrvatskom, šest na talijanskom i tri na slovenskom jeziku. Unutar su zadane tematike autori priloga obuhvatili vrlo dugo razdoblje, počevši od srednjovjekovnoga preko (rano)modernog pa do suvremenog doba, i prostor od sjevernoga do središnjeg dijela istočnojadranskog područja. U prostornom su smislu mletački dio i Istra u cjelini brojem radova najzastupljeniji (šest), a slijede gradovi Poreč i Novigrad (po dva rada), dok su slovenski dio Istre te gradovi Piran, Buzet, Rovinj, Fažana, Labin, Trogir i Split s Dalmacijom središnjim temama u po jednom, a mjesta Tar, Vrsar i Sv. Lovreč zajedno u jednom prilogu Zbornika. Bez obzira na lokalnu prostornu usmjerenost, članci Zbornika istodobno svjedoče znanstveno usmjerenje k interdisciplinarnim i komparativnim istraživanjima širega jadranskog područja unutar kojih se slovenska, talijanska i hrvatska znanstvena pregruća prepoznaju i prihvaćaju kao nerazdjeljive sastavnice jednoga zajedničkog posla.

Profesor Odsjeka za povijest Sveučilišta u Veneciji Claudio Povolo otvara Zbornik tekstom *La piccola comunità e le sue consuetudini* (5-40). Tekst započinje osvrtom na posljednje djelo Fulvija Tomizze, *Il sogno dalmata*, kako bi se uz pomoć tog i prijašnjih Tomizzinih ostvarenja autor vratio u prošla istarska stoljeća ne bi li, počevši od srednjovjekovlja i završivši sa suvremenim razdobljem globalizacije, što vjernije objasnio javnosti nepoznate multikulturalne svjetove male zajednice na granicama velikih svjetova (slavenskoga, romanskog i germanskog). Zaključuje potom da je ta zajednica, utemeljena na običajnom pravu, preživjela sve nedaće 19. i 20. stoljeća te da se njezina raznolikost očituje u višestrukim oblicima formiranoga istarskog društva, koje američki sociolog Lawrence Friedman naziva "horizontalnim".

"Određujemo i utvrđujemo neka..." bio je slogan Biennala na koji se vraća i koji ističe Miroslav Bertoša u članku *Sustavi moći u jadranskom prostoru od XVI. do XVIII. stoljeća: od društvenih skupina do individualnih sudbina* (41-47). Krenuvši, dakle, od tog slogana autor je, oslonivši se na niz ranomodernih primjera i "slučajeva" iz mletačkog dijela Istre, odgovorio na pitanje "elastičnosti" i učinkovitosti te formalno-pravne formule na zbivanja koja su izazvala korjenite promjene ne samo u životima lokalnih zajednica i pojedinaca, već i u životu same Serenissime.

Darja Mihelič, predstojnica Povijesnog instituta Milka Kosa, Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, u članku *Vsakdanji stik oblasti z "malim človekom" (Piran koncem 13. stol.)* (48-

58) donosi sumaran pregled odnosa između predstavnika institucija zakonodavne i izvršne vlasti (velikoga i malog vijeća, potestata, gastalda, kapetana, sudaca, arbitara, sindika, komornika itd.) i običnih stanovnika i građana Pirana krajem 13. stoljeća. Sačuvano izvorno gradivo pokazuje da ondašnja, kao i današnja, svakodnevica tih odnosa nije bila opterećena nerazumijevanjem i nesnošljivošću te nije skrivala opasnosti za dostojanstvo i slobodu člana zajednice.

Profesor Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Padovi Filiberto Agostini s prilogom *Larea alto-adriatica tra sette e ottocento: cambiamenti e permanenze* (59-71) objašnjava nestanak stoljetnih država na sjevernojadranskom prostoru i pojave novih provincija, koje su osnovane zbog strateške ili vojne važnosti pojedinih carstava i država s kraja 18. i tijekom 19. st., kao što su, primjerice, Ilirske provincije. Takva politička reorganizacija prostora, tvrdi autor, rezultirala je promjenama i u gospodarskim sustavima, odnosima središnje i pokrajinskih vlasti, ali i u odnosima urbanih i ruralnih sredina na lokalnoj razini.

Giovanni Paoletti, kolekcionar i numizmatičar po vokaciji, ali i povjesničar zaposlen na tršćanskom Numizmatičkom institutu Bernardi, u članku *Proprietarii turcolorum Fasanae propria auctoritate impedire non debeant rev. Dominici Juras actualis episcopi Pollae libertatem macinandi facere olivas turculis tam Fasanae quam Dignani* (72-80) opisuje 29 sudskih postupaka pulskog biskupa Juras protiv plemićke obitelji Artusio, koja je pokušavala monopolizirati proizvodnju i prodaju ulja u okolici Fažane. Na tom se slučaju, upozorava autor, podjednako ogledaju reakcije središnje mletačke vlasti, odnos među veleposjednicima u fažanskoj okolici i svakodnevica ljudi koji su se bavili maslinarstvom na prijelomnici 17. i 18. stoljeća.

Nakon preglednog dijela koji objašnjava sankcioniranje nasilja nad ženama prema odredbama statuta gradova u Istri, Marija Mogorović Crljenko u članku *De violatione mulierum: sankcioniranje nasilja nad ženama prema statutima istarskih komuna* (81-91) uspoređuje, na temelju izvornih podataka (za razdoblje od 1492. do 1600.) sudsku praksu komunalne zajednice Novigrada u slučajevima silovanja. Zaključuje potom da su se takvi zločini vrlo rijetko događali te da su se kazne i u tim malobrojnim slučajevima razlikovale od onih propisanih zakonom, jer su najčešće bili teško dokazivi.

Poput prethodne autorice, i Mojca Kovačič, asistentica Znanstveno-istraživačkog centra Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, u radu *Odnos oblasti istrskih mest do "lahkih" žensk* (92-110) kreće od analize odredaba statuta istarskih gradova kako bi pojasnila odnos srednjovjekovnih lokalnih vlasti prema kurtizanama, priležnicama, nevjencanim i nevjernim ženama, uličnim prostitutkama, te odnos tih vlasti u slučajevima silovanja, otmica, verbalnih i fizičkih nasrtaja na takve žene. Jasno, dozvole i potpore prostituiranju ovisile su o razini kontrole komunalnih vlasti i njezinoj moći. Bez poteškoća se može uočiti da je, primjerice, Trst kao najveća i najnaprednija gradska zajednica do određene mjere nadzirao i iz prostitucije izvlačio korist preko javne kuće, a da su znatno manji istarski gradovi bili u poziciji borbe s nepoželjnim uličnim oblikom prostituiranja.

Na problem učestalosti pojave otmica mladenki u Istri u usporedbi s brojem takvih postupaka u ostalim sjevernojadranskim dijelovima Mletačke Republike upozorava dr. sc. Valentina Cesco u članku *Il ratto nelle diocesi di Cittanova e Parenzo: giudici ecclesiastici ed interpreti tra norme tridentine e pratiche comunitarie* (111-128). Ta mlada predavačica na Državnom sveučilištu Pennsylvania ističe ulogu Crkve i u sferi bračnih odnosa, osobito nametljivu nakon Tridentskog koncila, te reakcije lokalnih, osobito ruralnih istarskih sredina na istupe

i pokušaje upletanja vjerskih institucija vlasti u slučajeve brakova sklopljenih nakon (ne)ugovorenih i/ili (ne)dragovoljnih "otmica mladenki".

Odnos starosjedilačkih i novopridošlih stanovnika u Poreču prema konventualskoj franjevačkoj zajednici analizira u radu *Prilog proučavanju djelovanja porečke franjevačke zajednice od druge polovice 17. do prve polovice 18. stoljeća* (129-142) Elena Uljančić-Vekić uz pomoć bilježničkih i matičnih knjiga. Te su knjige gotovo neiscrpnim vrelima podataka zanimljivih ne samo stručnjacima za povijest Crkve, gospodarstva, društva, kulture ili mentaliteta pojedinaca i čitavih zajednica već i povjesničarima umjetnosti, arheolozima i stručnjacima za zaštitu spomeničke baštine, što autorica potkrjepljuje i objavljivanjem trenutačno najstarijega poznatog inventara crkve i samostana sv. Franje u Poreču.

Tajana Ujčić s tekstem *Iusta la loro antica consuetudine: biranje i uloga župana na području labinske i novigradske općine u razdoblju mletačke uprave* (143-165), potkrijepljenim s više prijepisa izvornih dokumenata, zasigurno započinje novo poglavlje u izučavanju posredničke uloge župana u svakodnevnom življenju na komunalnim prostorima Labina i Novigrada od 16. do 18. stoljeća. Autorica zaključuje tekst konstatacijom da unutar sustava u kojima je djelovalo dvojstvo ili paralelnost vlasti u kojoj su župan i njegovi ljudi bili predstavnicima distriktualnih (uglavnom ruralnih) zajednica, a potestat i općinsko vijeće predstavnicima središnje općinske (urbane) vlasti i zajednice, valja pomno proučiti vijesti koje donose podatke o, primjerice, upravnim, sudskim i izvršnim ovlastima biranih župana i njihovim odnosima s labinskim i novigradskim patricijatom.

Slaba sačuvanost, malobrojnost i nedovoljna stručna obradba knjiga privilegija i knjiga zapisnika vijeća komunâ na istarskom prostoru za trajanja mletačke uprave ponukale su Jakova Jelinčića da člankom *Knjige zapisnika vijeća istarskih općina kao ogledalo odnosa općinskih vlasti i "malog čovjeka"* (166-173) upozori znanstvenu javnost na labinske i novigradske knjige zapisnika sjednica komunalnih vijeća u Državnom arhivu u Pazinu, te porečke i buzetške u Državnom arhivu u Rijeci. Nizom zanimljivih primjera autor je upozorio na izvanredno bogatstvo vijesti koje kriju ta vrela, a govore i o položaju "malih ljudi" ovisnih o odlukama vijeća općina.

Visokoškolski i znanstveni djelatnik koparskoga Znanstveno-istraživačkog središta Fakulteta za humanističke studije Darko Darovec u radu *Milošćine in dobrodelne ustanove v novem veku v severozahodni beneški Istri* (174-194) pruža pregled postanka i naglog razvoja srednjovjekovnih dobrotvornih i karitativnih ustanova unutar Crkve, te njihovu djelatnost i početke novih oblika iskazivanja milosrđa u razdoblju od 16. do potkraj 18. stoljeća. Osobitu pozornost potom autor usmjeruje dobrotvornim ustanovama poznatim u sjevernoj Italiji (Padova, Genova, Udine) i Istri (Kopar, Piran) pod imenom *Monte di Pietà*.

Na primjerima oporuka stanovnika Buzeta s kraja 15. i početka 16. st. Elvis Orbančić je u studiji *Pobožnost i društveni ugled malog čovjeka u perspektivi buzetskih oporuka s kraja srednjeg vijeka* (195-209) ocrtao model temeljem kojega je uspio dočarati oblike i snagu pobožnosti tih ljudi u trenutcima kad postaju svjesni da im je život na izmaku ili im je pak ugrožen do te mjere da smatraju kako je dolično oporukom odrediti nasljednike svojih materijalnih dobara. Osobitu je pažnju posvetio analizi društvenog položaja i ugleda oporučitelja iz Buzeta i okolice, ali i njihovim obdarenicima i nabožnim legatima.

Povremeni suradnik Odsjeka za povijest Sveučilišta u Veneciji i analitičar suvremenih političkih zbivanja na prostorima bivše Jugoslavije Leonardo Barattin u članku *"Grande sto-*

ria" e "uomini piccoli" nell'opera "La miglior vita" di Fulvio Tomizza (210-225) upozorava da je svojim ostvarenjima upravo umjetnik Tomizza uz pomoć književnog izričaja među prvima progovorio o devetnaestostoljetnoj i dvadesetostoljetnoj stvarnosti istarskog čovjeka, koji se morao nositi sa stranim i njemu neshvatljivim nacionalnim idejama "velike povijesti" i "visoke politike". Tek u novije vrijeme, rasterećeni starih političkih okvira, politolozi, sociolozi i povjesničari počinju pratiti Tomizzin ponuđeni model – model vrijednosnih sustava i življenja istarskoga "malog čovjeka".

Prihvativši vlast Venecije god. 1283., građani i patriciji Rovinja uspjeli su sačuvati određena autonomna prava u biranju predstavničkih tijela komunalne vlasti, primjerice potestata, te su do pred kraj 14. st., učvrstivši i zakonskim odredbama zamrznuvši svoj društveni položaj, uspjeli ostvariti punu kontrolu komunalne vlasti, isključivši na taj način većinu stanovništva distrikta, ali i samoga grada, ističe Antonio Miculian u studiji *La costituzione veneta a Rovigno ed il ruolo delle magistrature, dei popolani e dei vicini* (226-240).

Crpeći podatke iz dugogodišnje strpljivo prikupljane baze podataka koja obuhvaća razdoblje od 13. do 15. st., Irena Benyovsky je u članku *Prilog metodologiji istraživanja srednjovjekovnog urbanizma: primjer trogirске baze podataka* (241-252) objasnila model uz pomoć kojega bi se mogla dočarati slika urbanog razvitka grada Trogira. Autorica zaključuje da je na urbani izgled i razvitak grada utjecala prije svega privatna izgradnja, ali pod paskom komunalnih vlasti i u okvirima zakona o sigurnosti, izgledu i higijeni grada, kojima se morao prilagoditi svaki stanovnik.

Premda je Marino Manin u sklopu svojih istraživanja društvenih i gospodarskih prilika zapadne Istre obradio 38 katastarskih općina, radom *O modelu za istraživanje Katastra Franje I.: primjer katastarskih općina Tar, Vrsar i Sv. Lovreč Pazenatički* (253-267) ponudio je istraživački model uz pomoć kojega je potom sastavljena baza podataka prikladna za korištenje u prezentacijama zajedničkih, ali i zasebnih i specifičnih gospodarskih, društvenih, demografskih i migracijskih kretanja stanovništva pojedinih općina tijekom prve polovine 19. stoljeća.

Prisega splitskog potestata iz tzv. Staroga splitskog statuta (1312.), koja dijelom glasi *Item iurabunt ipse potestas et sui officiales ... facere et obseruare equaliter iusticiam et specialiter ecclesiis, pauperibus, orphanis, uiduis et miserabilibus personis...* (268-278), poslužila je Mirjani Matijević Sokol kao naslov članka, ali i kao tema kojom je pokazala nastanak službe potestata i njezine pojave u Splitu tijekom prve polovine 13. st., te odnosa tih zaprisegnutih službenika prema potrebitima i u društvenom smislu nemoćnima, dakle prema siročadi, udovicama, siromašnima i uopće prema bijednim osobama (*miserabiles personae*).

Prvi svezak radova Istarskoga povijesnog biennala potvrđuje ne samo visoku znanstvenu razinu nego i visoku razinu suradnje triju historiografija koje su i sastavnicama nacionalnih identiteta Istarskog poluotoka. U tu suradnju bi svakako valjalo tijekom idućih susreta uključiti i četvrtu historiografiju, odnosno četvrtu historijsku sastavnicu tih identiteta – austrijsku sastavnicu.

Ivan Jurković